

Halk İnançlarında Kalıp Değişirme, Ruh Göçü

Transmigration of The Soul and "Metempsychosis" in Folk Culture

Caner Işık*

Özet:

Halk inançları nesneyi ruhsal bütünlüğü içinde kavrar. Ruh ile maddenin ayrılması ruha dair tasarımların daha da gelişmesi ile ilgilidir. Ruha yönelik inanışlar ölüm fikrinin aşılma istenmesiyle birlikte şekillenmiştir. İnsanlar tarafından ölüm çoğu zaman nefesin yokluğu ile birleştirilerek anlaşılır. Şamanlar havaya karışan nefesin, havanın içinde kaldığına ve başka bir varlığın nefes almasıyla havanın diğer varlığa geçmesinin mümkün olduğuna inanır. İşte bu temel kabuller ruhun geçiş yapması fikrini de hem Şamanizm’de hem de eski dinlerde mümkün kılar. Gök Tanrı inancı gök altındaki her şeyin bir dönüşüm içinde olduğunu kabul eder. Bu değişim dönüşümde ruhun bedenden bedene geçişi, bir varlığın başka varlığa dönüşmesi inanışı söz konusudur. Bu inancın günümüzde halk inançları arasındaki somut kalıntıları bulmak güçtür. Söz konusu değişime yönelik düşünce ve inançlar daha çok kendini kalıp değişirme olarak zikredilen ruh göçü inanışında yansır. Bu anlamda ruh göçü inancına sahip olan Alevi inancı bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Çalışmamızda özetle dinlerin ruh göçüne bakışı daha sonra alandan derlediğimiz kalıp değişirme ifadeleri paylaşarak, ruh göçü inanışı örneklenecektir. Söz konusu kişilerin ifadeleri ışığında inancın önemli bir göstereni olan kalıp değişirme, kökenleri ile bağlantılı olarak aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh göçü, Halk inançları, Reenkarnasyon, Alevilik.

Abstract:

The separation of the spirit and the material begins with the development of a consciousness regarding the spiritual. The beliefs regarding what is spiritual have been shaped along with the wish to overcome death. Death is understood as the state where one does not breathe. Shamans believe that air which is exhaled is absorbed by the air; and when air is

* Yrd. Doç. Dr. Caner Işık, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilim Anabilim Dalı, Aydın.
caner@adu.edu.tr

inhaled by other beings it is transmitted into another being. These assumptions render the idea of transmission of the soul possible for Shamanism as well as the old religions. The belief in Sky God presumes that everything under the sky is in a process of transformation. In this process of transformation, the soul is conceived to pass from one body to another. Little is known on how the soul is envisaged to make this transfer. Such beliefs and ideas on the transmission of the soul are revealed in the belief known as ‘metempsychosis’ or the transmigration of the souls. The Alevi tradition offers significant evidence on the idea of transmigration of the soul. In this paper, first, the perspectives on the ‘metempsychosis’ in various religions will be evaluated; second, interviews on the topic will be exemplified. Lastly, the paper will analyze the transmigration of the soul within the framework of the traditional beliefs of the interviewees covered in the study.

Keywords: Transmigration of the soul; Metempsychosis, Folk beliefs, Reincarnation, Alevi beliefs.

Ben Musa’yım sen Firavun
İkrarsız Şeytandır lain
Üçüncü ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir¹

Giriş

Ruh göçü inancı halk arasında sanıldığı gibi aksine yaygındır. Halk inançlarının bir çoğu, nazardan büyüye kadar, ruh fikrinin somut hayat içinde canlı bir unsur olduğunu kabul etmektedir. Bu anlamıyla şamanizmin dünya ve ruh tasarımı halk inançları arasında aktif olarak yaşamaktadır. Bu anlayışları eren ve evliyaların menkıbelerinden, derviş kerametlerine kadar bir çok alanda gözlemlemek mümkündür. Çalışmamız ruh göçü inancının bir kalıp değiştirme olarak Anadolu inançları içinde yaşadığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda Alevi Bektaşî inanç grubuyla yapılan derinlemesine görüşme metinlerinin çözümlenmesi değerlendirilmesi ve örneklenmesi ile söz konusu makalemiz oluşmuştur. Ruh göçü; İslam düşünürlerince tenasüh olarak kabul edilmiş ve çoğunlukla Hind dinleri ile ilişkilendirilmiştir. Fakat bu inanç sanıldığında daha da karmaşık olarak Anadolu’da

¹ Pir Sultan Abdal’a ait olduğu söylenen Sivas (Emlek) yöresinden derlenmiş bir deyiş.

yaşamaktadır. Bütün dinlerin geleneksel yorumlamaları, ruh göçü inancını reddederken, daha mistik ve ezoterik öğretiler her zaman ruh göçü fikrine açık olmuşlardır. Bunun temel sebepleri üzerine bazı iddialar makalemizde tartışılacaktır. Ruh göçü inancı, Anadolu’da kalıp değiştirme olarak aktarılmaktadır. Kalıp değiştirme ruhun sürekliliğini vurgularken, kalıp diye adlandırılan bir beden ile sürekli olmayan bir ilişki kurulması sağlanmaktadır. Makalemizde bu sürekli olmayan ilişkinin Batıni yorumlarla dolaylı bağlantılarından bahsetmek de hedeflenmektedir.

Geleneksel dinlerin eleştirel ruh göçü anlayışına karşın, Batıni, ezoterik ve heterodoks din yorumlarının ruh göçü inancı ile olası bağları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Buradan hareketle Anadolu Aleviliğinin inanç mensuplarınca “ruh göçü-kalıp değiştirme, esvel kalıba düşme” gibi kavramların açıklamaları yapıp inanç boyutunda ki önemi vurgulanmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda teorik olarak varlığı kabul edilen “kalıp değiştirme” inancının, alandan toplanan verilerle desteklenmesi ve gündeme getirilmesini hedeflemektedir.

Kalıp Değiştirme-Ruh Göçü

Anadolu’da “kalıp değiştirme” olarak adlandırılan, ruhun farklı kalıplarda kendini göstermesi, birçok dini inancın içindeki farklı yorumlarca kabul edilmektedir. İslam literatüründe Tenasüh, olarak kabul edilen inanç, bir çok farklı yorum içinde de farklı anlam bulmaktadır. Tenasüh basit anlamıyla, rûhun ölümden sonra başka bir bedende yeniden dünyaya gelmesidir. Söz konusu inancın kaynağı tarihin çok eski devirlerine dayanmaktadır. En eski inançlardan biri olan Şamanizm başta olmak üzere, Hinduizm, Jainizm gibi uzak doğu dinlerine, dinlerin ezoterik yorumlarına kadar geniş bir alanda kabul görmektedir. Bu inancın iki farklı görünümü vardır. Buna göre, ruh göçüne inananların birinci grubuna göre, rûhlar bedenlerini terk ettikten sonra aynı veya farklı türden olan bedenlere geçerler. Bu bedenler insan hayvan bitki bedenleri olabilir. Bu görüşe göre ruh göçü adaleti sağlamak için ruhsal bir adalet mekanizması görevi görür ve değiştirilen kalıplar ceza veya ödül karşılığındadır. Batı kavramlarına göre transmigrasyon olarak aktarılan bu görüş tam manasıyla tenasüh kavramının karşılığıdır. Örnek vermek gerekirse bir insan, insan olmanın gereklerine uygun bir hayat yaşamaz ise bir daha dünyaya geldiğinde hayvan olarak gelir ve cezalandırılır. İkinci görüşe göre ise ruh göçü aynı türler arasında olan ve tekamüle bağlı olarak işleyen bir ruhsal kuraldır. Bu anlayış batı düşüncesinde Reenkarnasyon, rûhun,

ölümden sonra, yine bir insan bedenine geçmesine, karşılık gelir. Bu anlamıyla sıklıkla birbirine karıştırılan bu iki anlayışın temelde türler arası geçişlilik farklılığından dolayı temel bir farkı vardır. Söz konusu iki inanışta çalışmamızda yeri geldikçe açıklanacaktır.

İslam'ın heterodoks yorumu olan ve yaygın olarak benimsenen halk İslamında iki anlayışa da rastlanabilmektedir². Özellikle Aleviler, Nuseyriiler ve Bektaşiler arasında yaygın olarak kabul edilen anlayışlara göre her iki inancında işleyişi gözlenmektedir. Bu konuda Heterodoks İslam'ın önemli bir kavramı olarak tenasüh ve hulül kavramlarını işaret eden Çamuroğlu Anadolu Aleviliğinde önemli bir inanç olarak tenasüh kavramının altını çizmiştir.³ Ruh göçü ile ilgili ülkemizde tenasüh dışında reenkarnasyon anlamında da araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar daha çok Batını yorumlamalar içinde anlam bulmaktadır. Bunlardan biri olan Cihangir Gener konuyu şöyle özetlemektedir;

“Ruhun tekamülünü, yani çıktığı ana kaynağa dönmesini sağlayan evrensel yasa, yeniden doğuş yasasıdır. En ait düzeydeki varoluşun ifadesi olan cansız varlıklardan, en üst düzeydeki Kamil İnsan'a kadar ruhun oluşmasını sağlayan yeniden doğuş zinciri ancak ruhun mükemmelliğe ulaşması ve Tanrıya dönmesi ile kırılabilir. Evren, Tanrı ile özdeş olduğu ve Tanrıdan başka hiçbir varoluş bulunmadığı için, iyilik ve kötülük kavramları da Tanrının ifadeleridir. Ancak, aslolan sevgidir, iyiliktir. Tanrısal fıskırmanın bilinen en üst düzey ifadesi olan insan, iyi ve kötünün savaştığı alandır. Aslolan iyilik olduğu, evrenin tümü sevgi üzerine kurulu bulunduğu için, ancak iyi bir insanın ruhu, Kamil İnsana dönüşebilir ve Tanrı ile bütünleşebilir. Yaşamı boyunca iyi olmayanlar buldukları düzeyde yeniden doğarlar. Kötü davranan insan ise, yeniden doğuş yasası uyarınca, tekamülün insandan bir önceki aşaması olan hayvansal varlığa geri döner. Ne tür bir hayvan olarak doğacağı, bir önceki yaşamındaki tavırlarına bağlıdır”⁴

Ruh göçü sistemli bir din olan Hinduizm'in temel inanışlarından biridir. Bu dindeki ruh göçü kavramı İslam düşünürlerinin kullandığı tenasüh kavramına karşılık gelir. Çoğunlukla İslam kaynaklarının eleştirdiği tenasüh kavramı bu kavramdır ve bu inanç geleneksel dinler tarafından tamamen reddedilir. Bu konular üzerinde çalışanlar dışında reenkarnasyon ve tenasüh kavramları, aynı ilkeleri içerdikleri sanılarak birbirleriyle sık sık

² Reha Çamuroğlu, *Tarih Heterodoksi ve Babailer*, 3. Baskı, Om Yayınları, Tarih Dizisi, İstanbul, 1999.

³ a.g.e., s. 88) .

⁴ Cihangir Gener, *Ezoterik- Batını Doktrinler Tarihi*, 7. basım, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2003 s. 12.

kariştirilir, yukarda da bahsettiğimiz gibi aslında bu iki kavram birbirinden farklıdır. Tenasüh inanişında ruhların sürekli olarak tekrar bedenlenir. Deneysel spiritüalizminde ise reenkarnasyon kavramı ruhsal tekamülün bir sonucudur. Tenasüh inanişına göre, bir insan ruhu cezalı ise hayvan bedeninde dünyaya gelir. Reenkarnasyon kavramında ise geriye bedenlenme yoktur.⁵ Tenasüh ve reenkarnasyon arasındaki farkı belirledikten sonra kısa olarak Ruh göçü inancını farklı din ve inançlarca nasıl değerlendirildiğine değinmek yerinde olacaktır.

Ruh Göçü İnancı ve Dinler

şamanizmde ve Hinduizm'de Ruh Göçü: şamanizm ruhlar dünyası ile temasa geçtiğine inanılan şaman adlı şahsiyetin, ruhsal ilişkilerin düzenlenmesinde etkin olduğu bir inançtır. Türkler arasında şamanizm Göktanrı inancı içinde yaşar. Bu anlamıyla şaman Göktanrı inancının rahibidir. şaman ruhlarla temas ettiğine inanılan şahıs olarak alt ve üst dünyalarla bağ kurduğuna inanılır. şaman bu anlamıyla ruhlardan haber verir, ruhsal alemden gelen etkileri kişi lehine değiştirmeye çalışır. şamanın anlattığı kozmolojiye göre ruhlar alt, orta ve üst dünyalar arasında yüklerine ve kabiliyetlerine göre dolaşırlar. Bu dolaşma sürecinde orta dünyada bulunmak bedenli olmak anlamına gelir. Bu noktada insan hayvan veya bitki olarak kişinin orta dünyada bulunması mümkündür. İşte şaman bu süreç ve döngü içinde ruhlara yol göstererek, ruhların bütün yolculuklarında destek ve koruma yaparak, ilişkide olduğu grubu korur⁶. Asya şamanizminde alt ve üst dünyaya ruhlar diyarı adı verilir. Kuzey Asya şamanları Yakut Türkleri, insanın birden fazla, üç veya yedi "can"ı olduğuna inanırlar. Bu canlar aynı zamanda dünyada bulunabileceği gibi, farklı zamanlarda da dünyada bulunabilirler. Daha sonra Mani inancında yaşama alanı bulduğu ve Uygur şamanlarının etkin olduğu alanda, tekrar doğma olgusuna dair güçlü bir inaniş söz konusudur. Bu inanca kendi kavramları ile "sansar" adını verirler. Bu inançta şamanların görevlerinden biri ölen kimseyi ifritlerden kurtarmadır. şamanist geleneğe göre insanlar günahkâr olduklarından ilâhî yasalar gereği öldükten sonra bu ifritlerle karşılaşmak zorunda kalırlar; fakat Tanrı insana

⁵ Alparslan Salt - Cem Çobanlı, *Dharma Ansiklopedi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 141. Bedri Ruhselman, "*Ruh ve Kainat*", RM özel arşiv kopyası, Üçüncü cilt, 1946, İstanbul. s. 659-675.

⁶ Fuzuli Bayat, *şamandan Aşıka Alpten Erene Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003. Mircea Eliade, *şamanizm*, (çev. İsmet Birkan) İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999. Harun Güngör, "Türk Alevî-Bektaşî İnanişlarında şamanlığın İzleri", *Erdem Özel Sayısı*, VIII-22, 1996.

acıdığından şamanların insanlara bu konuda yardım etmesi için yeryüzüne şamanlar da gönderilmiştir. Şamanlar kişileri ifritlerden arındırmakla görevli kutsal şahsiyetlerdir.

Şamanizm inançların hepsindeki temel ruh inancını en sade biçimde görebileceğimiz bir inançtır. Teori yerine şamanın uygulamalarına dayalı bir inanç olduğu için pratiktir. Şamanın uygulamaları daha sonra bir çok din adamının ruhsal uygulamalarında görülecektir. İfritlerden kurtarma ve ruhsal yardım etme neredeyse bütün dinlerde görülen bir uygulamadır.

Hinduizm söz konusu uygulama ve inançların sistemli bir biçimde karşımıza çıktığı ilk dinlerdendir. Ruh göçü inancı söz konusu olunca mutlaka başvurulmuş dinlerin başında Hinduizm gelir⁷. Hinduizm inançlarını en çok etkileyen yorum Jainizmdir. Jainizm insanın mükemmelliğe ulaşmaya kadar dünyaya farklı bedenlerde geleceğine inanır. Bitki, hayvan ve farklı insan sınıflarından gelerek yeniden doğuş halkasından kopmayı ve bir daha dünyaya gelmeyecek olgun ruh olmayı hedefler. Jainizm insanın mükemmel bir varlığa dönüşmesinin serüveni olarak varlık alemini anlar. Jainistler “mokşa” veya yeniden doğma döngüsünden bağımsızlaştıklarında mükemmel varlık haline geldiklerine inanırlar. Jainizm, insandan daha yüksek bir varlığı ya da bir Tanrı’yı tanımayı öngörmez. Varlıkları henüz gelişmemiş olanlar, gelişme yolunda olanlar ve tekrar doğuş sürecinden kurtulup özgür hale gelenler olarak üç gruba ayırır. Jainistler hiçbir şekilde başkası ile mücadele ve savaşı kabul etmezler, herkesin kendi varoluş gerçeğini yaşamasını öğütlerler. Ruh göçü konusunda Jain metinleri (Umasvati, Tattvartha Sutra) vardır. Bu metinler söz konusu dinin ermişleri tarafından zaman içinde yazılmıştır. Ruh göçü ile ilgili kalıp değiştirme ile ilgili ve beden ruh için bir elbise gibi değiştirilmesi ile ilgili çok detaylı bilgiler söz konusu dini öğretide içinde detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Şamanizm, Hinduizm ve bir çok tek Tanrı fikri olmayan inanç içinde ruh göçü inancı vardır. Bunların dışında Tek Tanrılı dinlerin geleneksel yorumlarında, kurumsal yapılarının hakim olduğu örgütlü dinsel kavrayışta ruh göçü-kalıp değiştirme inancı yokken, dinlerin daha geri planda kalan ve batını-ezoterik yorumlarında söz konusu inanç gözlenebilmektedir. Şimdi bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Yahudilerde ruh göçü: Geleneksel Musevilikte ruh göçü inancı yoktur. Fakat popüler Musevi inanışlarında ruh göçü inanışına rastlanır. Popüler alanda birçok Yahudi; Adem’in önce Nuh, sonra İbrahim, sonra Musa olduğuna inanır. İsrail oğullarına peygamberlik yapan

⁷ Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1996.

peygamberlerin bir ruhun dönüşümü ile ortaya çıktığına inanılır. Bununla birlikte, Esseniler adı altında bilinen Yahudi topluluğunun ruh göçünü kabul ettiği bilinmektedir. Esseniler aynı zamanda Kuran'da geçen Saabiye inancı ile de bağlantılı kabul edilir. Yahudilerin mistik öğretisi olan Kabala'da da ruh göçü kavramı zikredilir. Bu anlamıyla ruh göçü anlayışı Yahudiliğin ezoterik yorumlarında kabul edilmekle beraber geleneksel Yahudilikte söz konusu bile değildir. Buradan bir benzerlikle Hıristiyanlıktan bahsetmek yerinde olacaktır.

Hıristiyanlıkta ruh göçü: Hıristiyanlığın geleneksel ve hâkim yorumuna göre ruh göçü yoktur. Fakat özellikle aydınlanma döneminden sonra yaygınlaşan ruhsal hareketlerin Hıristiyanlığı yeniden yorumlaması ve ilk Hıristiyanların düşüncelerinin yeniden değerlendirilmesi ile ruh göçü kavramına vurgular yapılmıştır. Bu yeni yorumcular arasında spiritüalistler, teozoflar⁸ ve bir çok New Age hareketi vardır. Bu anlayışlara göre ruh göçü inancı ilk Hıristiyanların kabul ettiği bir inançtır. Fakat dinin kurumsallaşması ve siyasallaşması kilise ile gerçekleştiği için, kilise bu fikri tehlikeli görmüş ve inanç alanından uzaklaştırmış ve sapkın saymıştır. Bu süreçte İncil'de olan birçok metin dikkate alınmayıp İncil tahrif edilmiştir. Bu durumun en büyük kanıtı İncil'in derlenip toparlandığı II. İstanbul Konsilinde bu inancın "heretic" olarak ilan edilmesi ve yasaklanması gösterilmektedir. Aslında yasaklanmasının temel sebebi Doğu Roma İmparatorluğu ile Batı Roma İmparatorluğu arasındaki kiliseye dayalı iktidar çatışmasıdır. Bu noktadan itibaren kilise siyasi bir kurum olarak şekillenmiş ve bu siyasi yapılanma içinde ruh göçü inancı yok sayılmıştır. Hıristiyanlığın erken döneminde olan, Sethianism, Valentinus'un Gnostik Kilisesi gibi mezhepler ruh göçünü kabul etmişler ve bu sebeple Romalılar tarafından ciddi katliamlara ve zulme uğramışlardır. Bu mezheplerin yaşam bulduğu ve inananlarını barındırdığı coğrafya Anadolu ve Mezopotamya havzasıdır. Hıristiyanlık ve ruh göçü kavramı Geddes Macgregor'un "Hıristiyanlık ve Reenkarnasyon: Hıristiyan Düşüncede Yeniden Doğmaya Yeni Bir Bakış" (Reincarnation in Christianity: A New Vision of Rebirth in Christian Thought) adlı kitabında detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Hatta yeni okumalar, aziz olarak kabul edilen Agustinus'un da ruh göçü kavramını kabul ettiği yönündedir. Batıda ortaya çıkan birçok spiritüalist yorum, reenkarnasyon fikrini Hz. İsa ve düşünceleri ile birleştirmiş ve günümüzde ortaya atılan birçok kavram bu düşünceler etrafında sistematize

⁸ Rudolf Steiner, *Ruhsal Hayatın Değişimi- Metamorfoz*, (çev. Şafak Sakarya) Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1995

edilmiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki geleneksel yorum ruh göçü kavramını kesinlikle reddederken, ezoterik ve aşkın yorumlar ruh göçü kavramını bir gerçeklik olarak aktarmışlardır. Bu yönü ile İslam düşünürleri de benzer durumdadır.

İslam'da ruh göçü; İslam, peygamberi Hz. Muhammet ve bıraktığı Kuranı Kerim doğrultusunda yorumlanan bir dindir. İslam da geleneksel olarak ruh göçü kavramı yoktur. Buna karşılık batıniler Kuran'da bu kavramla ilişkili gördükleri bazı sembolik ifadeler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kuran'da ruh göçü inancının var olduğuna delil olarak gösterilen ayetler şunlardır:

“Allah’ın varlığını nasıl inkar ediyorsunuz ki, sizi ölü iken O diriltti, sonra yine sizi O öldürecek, yine sizi O diriltecektir; nihayet ahirette yalnız O’na döneceksiniz. (Bakara 28) ,

"Sizin yerinize benzerlerinizi getirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir şekilde yeniden yaratmak üzere aranızda ölümü biz takdir ettik. Bizim önümüze geçilmez" (Vakıa 60-61) ,

"Allah sizi yerden bitki bitirir gibi bitirdi, sonra sizi tekrar oraya îade edecek, sonra tekrar çıkaracak" (Nûh, 17-18) .

Bu ayetlerin yanında bir çok ayet ruh göçü inancının yokluğuna delil olarak gösterilmiştir. Bu konuda Batıniler ve geleneksel yorumcular arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Bu anlamıyla söz konusu tartışmada bu inancın İslam inancı içinde olmadığını reddeden, Kuran'da tenasüh ve reenkarnasyon olmadığını ifade eden ayetlere örnekler şunlardır:

“Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında der ki, Rabbim! beni geri gönder. Tâ ki, boşa geçirdiğim dünya hayatında iyi ameller işleyeyim. Hayır! O, söylediği boş bir laftan ibarettir. Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır" (Mü'minûn, 99-100) .

"Onların, ateşin karşısında durdurulup, âh! keşke dünyaya geri gönderilsek de, bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak! dediklerini bir görsen! Hayır! daha önce gizlemekte oldukları şeyler kendilerine göründü. Onlar dünyaya geri gönderilseler bile, yine kendilerine yasaklanan şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı. Onlar kesinlikle yalancıdırlar" (En'âm, 27-28) ,

"Rabbimiz bizi cehennemden çıkar, eğer bir daha dönersek o zaman gerçekten zalimlerdeniz. Allah buyurdu ki, susun! konuşmayın!.." (Mü'minûn,107-108) ,

"Onlardan önce nice kavimler helâk ettiğimizi görmüyorlar mı? Onlar bunlara tekrar dönüp gelmezler" (Yâ-sîn, 31) ,

"Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar" (Duhân, 56) .

Kuran merkezinde yapılan açıklama ve tartışmaların temelinde ruh göçü inancının ahret inancını reddettiği ve Peygamberin söz konusu inanç içinde yerinin önemsizleştiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu anlamıyla geleneksel İslam yorumu gerek ahret inancına gerek peygamber inancına zarar verdiği için bu inancı katı bir biçimde reddetmektedir. Fakat kendisini İslam içinde olarak gören başta Nuseyriiler ve Aleviler olmak üzere bir çok farklı yorum ruh göçü kavramını kabul etmektedir⁹. Nuseyriiler, insanın farklı bedenlerle dünyaya gelip, belli eğitim aşamalarından geçip, sonra insan-ı kâmil şeklinde gelişerek fenafillâh mertebesine, yani Tanrı'nın varlığında yok olma aşamasına ulaştığına inanır¹⁰. İslam'ın Batını yorumlarına göre bazı sufi metinlerinde reenkarnasyon hakkında deliller işaret edilmektedir. Yunus Emre'nin "Ete kemiğe büründüm, Yunus olarak göründüm", "Her dem yeni doğarız, bizden kim usanası" gibi dizeler farklı bedenlenmeler olarak anlatılmaktadır.

Dinler geleneksel olarak ruh göçü inancını reddetmektedir. Bunun yanında dinlerin içindeki farklı yorumlarda yaygın olarak ruh göçü inancı görülmektedir. Ruh göçü inancının yaygınlıkla kabul edildiği bir inanç olan Alevi- Bektaşî inancı da bir halk inancı olarak günümüzde inançları ile varlığını sürdürmektedir.

Ruh Göçü ve Halk İnançları

Ruh göçü inancı Anadolu'da halk inançları arasında önemli bir yer tutar. Özellikle geleneksel İslam yorumu dışında kalan halk İslamı içinde değerlendirebileceğimiz Alevilikte bu inanç temel bir inanç motifi olarak karşımıza çıkar. Ruh göçü farklı kişilerce farklı olarak hem tenasüh hem de reenkarnasyon karşılığında düşünülmektedir. Bu anlamıyla ruh göçü inancı Alevilikte hulül inancı ile birlikte anlaşılınca daha anlamlı olmaktadır.¹¹ Tıpkı şamanların ruhlarla dolu evren tasarımına benzer bir şekilde Aleviler de her şeyin bir ruhu olduğuna inanır. Doğanın bu ruh ile dolu bütünlüğü ödül ve cezanın dünyada don değiştirilerek verildiği inancını beraberinde getirir. Bu konuları yeri geldikçe alandan

⁹ İnan Keser, *Nusayrilik Arap Aleviliği*, Karahan Kitabevi Yay. Adana, 2005.

¹⁰ Ali Duran Gülçipek (2004) , *Alevilik (Bektaşîlik, Kızılbaşlık ve Onlara Yakın İnançlar*, İstanbul / Köln, 1. Cilt, s. 296-307.

¹¹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

derlediğimiz metinlerden alıntılarla gerekçelendirmeye çalışacağız. Kendisi uzun yıllar bir Bektaşî dervişine hizmet etmiş ve kendisi de bir derviş olan Hasan Kurban insan olarak dünyaya gelmek hakkında şunları söylemektedir;

“Ruhan baba derdi ki insan kalıbına geçmenin iki yolu var; ya at olarak ya da koyun olup kurban olarak insan kalıbına atlanabilir derdi. Değiştire değiştire gelir gider daha sonra insan kalıbı alınır. İnsan olmak çok zor, 70 kalıba girmen gerek derdi”.¹²

Görüldüğü üzere dünyadaki varlıklar arasında bir hiyerarşiyi var sayan bu inanç, at ve koyun’u insana yakın varlık durumları olarak kabul etmiştir. Bu kabulün Türkler arasında gerek atın önemi gerekse insanlarla tarih boyunca birlikte yaşamış ve temel besin olmuş koyunun önemi ile ilişkili olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur. Alevi Bektaşîlere göre ruh kalıp değiştirir. Bu kalıp değiştirme esnasında başarısız olan ruhlar inanışa göre “esvel” kalıba düşerler. Bu konuda bir derviş oğlunun şöyle bir açıklaması vardır;

“Ruhun beden değiştirdiğine inanılır. Esvel kalıba düşmemek önemlidir. Dilaver ana aman oğlum Allah insanı esvel kalıba düşürmesin diye dua ederdi. Aleviler ve Bektaşîliğe hizmet edenler buna inanırlar.”¹³

Buradaki “esvel” kalıp yaratılmışlar hiyerarşisindeki aşağı varlıkları işaret eden “evsele safilin” kavramının halk dilinde bir kavrama dönüşmüş halidir. Bunun tersi de eşrefi mahlukattır. Eşrefi mahlukat ise Alevilerce insan olarak gelebilmektir. Fakat bundan bir üst aşama daha vardır o da gerçek olmak, gerçek insana dönüşmek, kamil olmak bir üst aşaması mürşidi kamil olup Allahın halifesi olan insana dönüşmektir. Bu anlamıyla, insanlar arasında da ruhsal bir hiyerarşi gözlenmektedir. Fakat Alevilerce dikkat edilen en önemli kural kişinin kamilleştikçe dünyada hiçbir şeye sahip olamaz hale gelmesidir. Bu anlamda aleviler tarih boyunca saltanata ve güç biriktirmeye gerek duyulan sistemlere uzak olmuşlardır. Dünyasal iktidardan ve saltanattan uzaklaştıkça ruhsal tasarruf gücünün arttığına inanılır. Sırf ruhsal olana dair bu yönelmeyi insanın dünyayı yenmesi süreci olarak anlamak daha anlamlıdır. Dünyayı terk eden Hindu görüşlere benzerken, dünyaya gelme halkasından kopmak diye bir şeye inanılmaz. İyice arınan ve insanı kamil olan kişinin “gerçek” bir varlığa dönüştüğü kabul edilir ve onun için dünyaya gelip gitmek “gerçeğin” iradesi ile gerçekleştiği ve insanları

¹² Hasan Kurban, (Derviş Sefil Kurban) Amasya - Gümüşhacıköy - Çetmi Köyü, 1926 doğumlu, İlkokul mezunu.

¹³ Ali Osman Işık, Çorum - Osmancık - Seciyen (Çampınar) Köyü, 1951, Üniversite mezunu

ifritlerden koruyan şaman gibi insanlara arınma hizmeti vermek için dünyaya geldiklerine inanılır. Bu anlattıklarımız kendisi de bir alevi derviş olan Ali Zeytönlü'nün kendi mürşidini anlattığı bir ifadesinde anlatılmaktadır;

“Bu konuda, Ali ağamın (Yanyatan Ali Derviş) , ölümden hiç korkmuyom (korkmuyorum), bu odadan öbür odaya gitmek gibi, ama dostlara dayanamıyom (dayanamıyorum) demesi aklıma gelir. Bir de şuna inanıyom (inanıyorum) ki, arif olan, ustaz(üstat) olan, gerçek (ermiş) olan birilerine ölüm yok. Aynı güneşin misali bugün giderse yarın isterse gelir. Yalnız bu insan kalıbını kazanabildiysen, Allah başa vermesin esvel kalıp da var. Onlarda bugün gider yarın gelirler, işte bir insan olarak gelmek var bir de hayvan olarak gelmek var.”¹⁴

Ölüm bu anlamıyla bir odadan öbür odaya geçiş ve yeni imkânlar anlamına gelmektedir. Söz konusu inanç gündelik hayatta hiçbir varlığı yargılamama ve suçlamama anlayışını oluşturur. Çünkü farklı ve öteki olarak gördüğün sen de olabilirsin anlayışı inancın içinde ifade edilir. Bu anlamıyla, aşkın olana benzemek doğrultusunda yüce bir görev olarak hayatın bütünü ele alınır. Yapılamayan, eksik bırakılan derslerin bir sonraki kalıpta telafi edileceğine inanılarak, varlıksal olarak ölümsüzlük gündelik hayatın içinde gözlenebilir bir olgusallıkla ifade edilir. Bu inanç sebebiyle heterodoks karakterli diğer inançlar gibi Alevi Bektaşilerde şiddet, yargılama, sınıflandırma tutumları gelişecek zemin bulamaz. Tek bir hayatla kendini sınırlamayan anlayış, dünya ile profesyonel bir ilişki kurmaya yönelir. Alevi Bektaşilerin insanı şaşırtan doğal hoşgörüsü ve ritüellerde gözükmeyen ama pratikte tamamen ruhsal görülen uygulamaların yaygınlığı bu inanç temelinde anlaşılmalıdır. Aleviler diğer heterodoks inançlar gibi, kendilerini maddi bir kalıba sokmaya çalışan her anlayışa karşı, yukarıdaki gibi bir ruhsal gerekçe ile anlayış ve tanıma gerçekleştirir. Alevilerin bu inancı hakkında kendi delilleri de vardır. Rüyalar, geçmiş yaşam hatırlamaları bunların başında gelir. Bu konuda dervişlere çok hizmet etmiş olan Bani Şaşmaz şunları aktarır;

“Kalıptan galiba geçmeye inanmam mı oğul ben de kaynatam benden geleceğidi onu aldudum. Üryamda (rüyamda) gaynatam (kayınpederim) bana “gelin sen çocukları çok hoş görüyon iriza ol (razı ol) senden geliyim dünyaya” dedi. Bende tamam dedim. Öyle dedim emme ben herifin (eşimin) fikrinin de öyle olacağını düşünüp söz verdim. Sonra bu rüyamı Ali ağaya (Derviş Ruhan'a) anlattım, o da “kaynatan senden dünyaya geliyo” dedi. Aşura

¹⁴ Ali Zeytönlü, (Derviş Zefil Ali) Amasya - Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul mezunu.

(eşime) dedim ki, Ali ağada (Derviş Ruhan da) söyledi bu babanımsı etme çocuğu dünyaya getirelim dedim. O ise “dört tane çağımız (çocuğumuz) var neydek (ne yapalım) babam başka yerden gelsin” dedi. Gittik doktora alduduk, geldim evde yatıyom. Sabah erkenden komşum Cinlerin Hasan kapıyı hızlı hızlı çağılıyor. Hatice hatun Hatice hatun diye çağırıyo. Buyur ettik komşuyu eve aldık, “buyur Hasan ağa noldu” dedik. Komşum Hasan ağa “kaynatanı alğanın içinde şehit ettiler, Bekir çavuşu şehit ettile bu gece rüyamda” dedi. Emme adam korkmuş hala rüyanın tesirinde idi. Havvah (eyvah) dedim cigerime ateş düştü emme herife zor edemedim yaptım bi hata Allah yarabbi medet mürvet.”¹⁵

Rüyalar batın alemi ile bağ kurulduğuna inanılan bir gerçeklik olarak algılanır. Her rüya değil fakat iz bırakan, etkisi büyük olan ve unutulmayan rüyalara itibar edilir. Bu dikkat ile hayatlarındaki ilahi izleri takip etmeye çalışırlar. Şamanların düş görme ustası olmaları ile benzerlik hemen dikkat çeken bir durumdur. Görülen rüya Batını ilimlerde daha ilerde olduğu düşünülen bir mistik şahsiyetle paylaşılıp, rüyanın teyidi alınır. Bu teyitlere rağmen yapılması gereken yapılmaz ise bundan büyük bir utanç ve korku duyulur. Çünkü kendilerine gösterilen “hakikate” uymamakla çok büyük bir suç işlendiğine inanılır. Bu anlamıyla da Alevi Bektaşilerde rüya Batını gelişmede ve ruhsal yolda önemli bir vasıta ve bu vasıta, ruhun da doğru bir şekilde görevini yerine getirmesi için insanlara verilmiş bir imkandır. Yukarıdaki örneği anlatan kişi, örneği anlatırken büyük bir sıkıntı ile rüyasını paylaşmıştır. Onun için bunlar onunla yaptığımız görüşmeden daha gerçek bir olaydır. Bu anlamıyla rahatlıkla söyleyebiliriz ki inançlı Alevilerce ruh göçü, kalıp değiştirme bir inançtan öte gündelik hayatlarının her alanını sarmış bir gerçekliktir. Burada konuyu uzatmamak için daha fazla örnek aktarmıyoruz. Alan derlememiz esnasında yüzlerce, geçmiş yaşam deneyimi, rüya ve kimin kim olduğu bilgisi karşımıza çıkmıştır. Son olarak kendisi zakirlik yapan ıkrarlı birinin anlattığı, büyük ruhsal şahsiyetlerin dünyaya hizmet için tekrar tekrar geldiğini anladığımız bir alıntı ile örnek vermeyi sonlandırmak istiyoruz.

“Hamdullah Çelebi Amasya’ya sürgüne gelmiş. Onun nurlu haline imrenen bir seveni hocam yemek yiyelim, sana bir kat urba (elbise) aldım, onları da hamama gidip paklanıp giyelim. Beni kırma sana bunları vermeye niyet ettim çocuklarımin başı gözü için demiş. Sonra hamamda kendisi de dışarıda iken bir aralık Hamdullah Çelebi’yi görmüş ki gövde kelleyi kucağına almış yıkıyor. Bunu görünce keramet sahibi bir kişi olduğuna iyice inanmış.

¹⁵ Bani Şaşmaz, Gümüşhacıköy, Amasya - Gümüşhacıköy - Çetmi köyü, 1935 doğumlu, Okuryazar değil.

Sonra ağayı evine götürmüş, sofraya sermiş, muhabbet etmiş. Muhabbetin arasında bu durumu sormuş; “Hoca efendi sana bir şey diyecem” “Buyur Memmet ağa ne diyecen”, “Hikmet neydi ki başsız gövde başını kucağında sabunluyodu”, “Ha onu mu gördün Memmet ağa” “Ya onu gördüm” “Ahhhhh Memmet ağa o kellenin hünerini Kerbelada göreydin” demiş. Anla ki bir devresinde de İmam Hüseyin’ imiş. Biz Alevilerin hüneri çok amma, Hünerimiz huyumuzu, huyumuz hünerimizi tutmuyor. ¹⁶

Hiz. Hüseyin’in 1830’lu yıllarda yaşayan Hamdullah Çelebi olduğunu anlatan bu anlatı, Gaziler ovacığın diye bilinen Amasya-Çorum yöresi Alevilerince bilinen ve anlatılan bir anlatıdır. Alevi Bektaşî inancında her şeyin bir süreklilik içinde olduğuna kabul edilir ve hayatın bütün kutsal şahsiyetlerden izler taşıdığına inanılır. Bu anlamıyla her ruhsal kavram ve şahsiyet gündelik hayatın içinde anlamlı kimliklere ve somut durumlara karşılık gelir. Bu durum dünya ile ruhsal hayatın ruh göçü inancı vasıtasıyla bütünleşmesini sağlar. Her devir dönme durumu, her dünyanın yeniden şekillenmesi, bütünsel olarak hakka daha layık bir hale gelmenin de bu anlamda kanıtıdır. İnanca göre insanlar kalıp olarak değişir, bu değişimde hem bireysel ruhlara, hem de bütünsel insanlık ruhu gelişir ve bu tekamül hakkın vaat ettiği gün olan kıyamet (uyanış-diriliş ve yargılanma) gününe kadar devam eder. Burada detayına girilmedi fakat Alevilerin kalıp değiştirme inancı kıyametin de farklı yorumlanmasını sağlar. Kıyamet inancı bireysel kıyam etme-uyanıştan, kozmik kıyamete kadar aşamalı aşamalı bir süreç olarak düşünülür ve bu süreç İsrail’in birkaç kez sür’e üflemesi ile delillendirilir. Bu konularda ciddi teolojik tartışmalar söz konusudur. Makalemizin konusu ve sınırlılıkları bu tartışmalara girmeyi engellemektedir. Fakat bu konularda önemli yorumlar ve açıklamaların mevcut olduğunu belirtmek yeterli olacaktır.

Sonuç

Anadolu’da “kalıp değiştirmek” olarak adlandırılan ruh göçü inancı dinlerin geleneksel yorumlarında kabul edilmese bile özellikle Alevi Bektaşî inanç gruplarında, inancın temel kabullerinden biridir. Söz konusu inancın tarihsel kökenleri ile inancın temel unsurları arasında paralellikler vardır. Ruhlara dünyasını dünya içinde deneyimlenebilir bir alan olarak kabul eden şamanların ruhsal kavrayışları ve Hinduizmin Manihizm aracılığı ile

¹⁶ Hüseyin Zeytinli, (Aşık Kara Hüseyin) Amasya - Gümüşhacıköy - Kırca Köyü, 1936 doğumlu, İlkokul mezunu.

İslam yorumları içinde şekillenmiş olan ruh göçü inancı bir çok görünümü ile daha kapsamlı araştırmaları gerekli kılmaktadır. Şamanlar ruhsal aleme alt ve üst dünyalar boyutunda müdahale ederler. Bu durum Alevi Bektaşî erenlerinin insanları arındırmak için dünyaya kendi istekleri için gelip hizmet etmelerine benzetilebilir. Yine ruh göçünün bir cezalandırma ve mükafat olarak anlaşılması tenasüh inancı ile benzerlik arz eder.

Semavi dinlerin geleneksel yorumları ruh göçü inancına, ahiret ve peygamberlere imana aykırı buldukları için kabul etmezler. Kabul etmedikleri gibi, bu inancı teolojik bir kopuş olarak kabul edip, söz konusu inanca sahip olanları sapkın ilan ederler. Ne var ki söz konusu dinlerin hemen hepsinde farklı yorumlar olarak gerek tenasüh gerek reenkarnasyon inançlarına inanan din mensupları vardır. Bu anlamıyla geleneksel yorumlar bu inançları dışlarken, heterodoks yorumlar dinin aslının bu inanç temelinde anlaşılabilceği iddiasını gütmeye devam ederler. Bu manada heterodoks yorumlar içinde sayabileceğimiz Alevi Bektaşîlerde yaygın bir biçimde ruh göçü inancına sahiptirler.

Alevi gruplar üzerinde yapılan araştırmalara göre ruh göçü inancı beden değiştirme, kalıp değiştirme adı altında kabul edilmekte ve sürekli farklı kalıplara girerek farklı ortamların tecrübelerini edinme imkânı olduğu bilgisine inanılmaktadır. Bunun yanında bir üst tecrübe alanına çıkabilmek mümkünken bir alt düzeyin tecrübelerine muhatap olmak da söz konusudur. Bu minvalde rahatlıkla söylenebilir ki, kalıp değiştirme inancı aynı zamanda ruhsal olarak ödöl ve ceza mekanizması işlevi görmektedir.

Anadolu Alevilerinde kalıp değiştirme ruhsal bir belirlenimcilik içinde gerçekleşmektedir. Bu anlamıyla söz konusu kalıp değiştirme süreçleri ve bunlara dair kabullerin incelenmesi, hem Alevi-Bektaşîleri inançlarının tarihsel kökenleri hem de inancın teolojisi hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir. Anadolu da Alevi Bektaşîlerin ruh göçü inancını örneklemek ve kalıp değiştirmenin bir inanç bütünlüğünde aktarıldığını ifade etmek maksadıyla kaleme aldığımız çalışma verilen örnekler üzerinde daha kapsamlı çalışmalar yapılmasını da gerekli kılmaktadır. Alevi Bektaşîler daha çok hâkim inancın temel değerlerine bağlı kalınarak değerlendirildiği için söz konusu inancın kendine özgü inanç kalıpları görmezden gelinmekte ve ortaya teolojisi olmayan, sistematik bir kavrayışı olmayan bir kültür çıkmaktadır. Fakat Alevi Bektaşîlik kendi inananlarının dünyayı anlamlandırma ve inanç dünyalarını oluşturan temel sembollerinin çözülmesi ile karşımıza anlaşılabilir bir teoloji ve gündelik hayatta işlerliği olan bir inanma pratiği olduğunun anlaşılması kolaylaşacaktır.

Kaynak Kişiler

- Ali Osman Işık, Çorum-Osmancık-Seciyen(Çampınar) Köyü, 1951, üniversite mezunu.
- Ali Zeytünlü, (Derviş Zefil Ali) Amasya-Gümüşhacıköy-Kırca Köyü, 1943 doğumlu, ilkokul mezunu.
- Bani Şaşmaz, Gümüşhacıköy, Amasya-Gümüşhacıköy-Çetmi köyü, 1935 doğumlu, okuryazar değil.
- Hasan Kurban, (Derviş Sefil Kurban) Amasya-Gümüşhacıköy-Çetmi Köyü, 1926 doğumlu, ilkokul mezunu. Hüseyin Zeytünlü, (Aşık Kara Hüseyin) Amasya-Gümüşhacıköy-Kırca Köyü, 1936 doğumlu, ilkokul mezunu.

Kaynaklar

- Bayat, Fuzuli, *Şamandan Aşıka Alpten Erene Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Çamuroğlu, Reha, *Tarih Heterodoksi ve Babailer*, 3. Baskı, Om Yayınları, Tarih Dizisi, İstanbul, 1999.
- Eliade, Mircea, *Şamanizm*, (çev. İsmet Birkan) İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Gener, Cihangir, *Ezoterik- Batıni Doktrinler Tarihi*, 7. basım, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Gülçiçek, Ali Duran, *Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Onlara Yakın İnançlar*, İstanbul / Köln, 2004.
- Güngör, Harun, "Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Erdem Özel Sayısı*, VIII-22, 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ruhselman, Bedri, *"Ruh ve Kainat"*, RM Özel Arşiv, Üçüncü cilt, İstanbul, 1946.
- Salt, Alparslan - Çobanlı, Cem, *Dharma Ansiklopedi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2001
- Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnançının Tenasüh İnançıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1996.
- Keser, İnan, *Nusayrilik Arap Aleviliği*, Karahan Kitabevi Yayınları, Adana, 2005.
- Steiner, Rudolf, *Ruhsal Hayatın Değişimi- Metamorfoz*, (çev. Şafak Sakarya) Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1995.